

Ânutî, "Kemâlüddîn el-Fârisî", *ed-Dirâsâtü'l-edebîyye*, VIII/1-2, Beyrut 1966, s. 49-59; Hüseyin Gazi Topdemir, "Kemâlüddîn el-Fârisî'nin Gökkuşuğu Açıklaması", *DTCFD*, sy. 33 (1990), s. 477-492; D. Pingree, "Kamâl al-Din al-Fârisî", *El²* (İng.), IV, 515; Ekber Dâna, "Kemâled-din Pârsî", *UDMİ*, XVII, 394-397; Gül A. Russel, "Fâresî, Kamâl-al-din Abu'l-Hasan Mohamad", *Elr.*, IX, 245-249.

MEHMET EMİN BOZHÜYÜK

KEMÂLEDDİN-i HÂRİZMÎ

(کمال الدین خوارزمی)

Kemâlüddîn Hüseyin

b. Hasen-i Hârizmî-yi Kübrâvî-yi Zehebî
(ö. 836/1433 veya 840/1436)

İrânî sûfî ve şair.

Aslen Mâverâünnehirli olup daha çok Hârizm'de oturduğu için Hârizmî nisbesiyle tanınmıştır. Bazı kaynaklarda Necmeddîn-i Kübrâ'nın soyundan geldiği, bu sebeple Kübrâvî nisbesini aldığı kaydedilmektedir (Ali Şîr Nevâî, s. 10). Küçük yaşta Mâverâünnehir'in ünlü şeyhlerinden Ebü'l-Vefâ-yi Hârizmî'ye intisap eden Kemâleddin ondan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sini okudu. Bir şiirinden dolayı Hanefî fakihleri tarafından tekfir edilerek Şâhruh'a şikâyet edildi. Şâhruh'un fermanıya Herat'a getirilen Kemâleddin, kendisini tekfir edenlerle yaptığı tartışmadaki savunması üzerine Hârizm'e dönmeye izin verildi. Özbekler'in 836 (1433) veya 840'ta (1436) Hârizm'deki ayaklanmaları sırasında öldürüldü ve şeyhi Ebü'l-Vefâ-yi Hârizmî'nin kabri yanına gömüldü.

Eserleri. 1. *Yenbû'u'l-esrâr fi neşâyi-hi'l-ebâr*. Ahlâkî konuları içeren eserin mukaddimesinde müellif dönemin hükümdarından da faydalandığını kaydeder. Bu hükümdarın huluzması ilmî tartışmaya giriştiği Şâhruh olması mümkündür. Eserin bir nüshası Tahran'da Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 591). 2. *Cevâhirü'l-esrâr ve zevâhirü'l-envâr*. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinin ilk üç cildinin şerhi olup on bölümlük bir önsözle başlar. Birinci bölümde Hz. Ali ile Necmeddîn-i Kübrâ'ya kadar otuz bir sūfinin hal tercümesi ve Mevlânâ'nın tarikat şeceresi hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde bazı tasavvuf terimleri açıklanmış, diğer bölümlerde tasavvuf ilgilili konular üzerinde durulmuştur. Kemâleddin eseri şerhederken bazan secili ifadelerle yer vermekle birlikte genellikle sade bir dil kullanmıştır. Eser taş basması olarak üç cilt halin-

de Leknev'de basılmış (1312/1894), ayrıca Cevâd Şeriat tarafından yayımlanmıştır (İsfahan 1361 hş.). 3. *Keşfü'l-hüdâ*. Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-bürde*'sinin Hârizm Türkçesi ile yapılmış şerhi olup bilinen tek nüshası Berlin'deki Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz'de (nr. 1688) bulunmaktadır (Götz, s. 531). Özbek Ebü'l-Hayr'a ithaf edilen eser üzerinde Devin A. Dewese neşir, tercüme ve tarihsel bir girişle Indiana Üniversitesi'nde tez çalışması yapmıştır. 4. *Künûzü'l-ğakâ'ik fi rumûzi'd-dekâyık*. Kemâleddin'in müridlerinin isteği üzerine yazdığı tasavvufa dair bu manzum eser *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1805-1806) mensur olarak gösterilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis* (nşr. Tayyar Lavçî). Taşkend 1961, s. 9-10; Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (nşr. M. Debîr-i Siyâkî). Tahran 1362 hş., IV, 9; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1805-1806; Browne, *LHP*, III, 444-445; Yûsuf İ'tisâmî, *Fihrist-i Kitâb-hâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî*, Tahran 1311, II, 348; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 491-493; a.mlf., *Gençine-i Sûhan*, Tahran 1362, V, 206-216; M. Götz, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1979, s. 531; Ağâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânî-fi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, V, 261; Abdülhüseyin Zerrînküb, *Dünbâle-i Cüstü'c der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 187.

RIZA KURTULUŞ

KEMÂLEDDİN-i İSFAHÂNÎ

(کمال الدین اصفهانی)

Ebü'l-Fazl İsmâil b. Cemâlüddîn
Muhammed b. Abdirezzâk el-İsfahânî
(ö. 638/1240 [?])

İrânî şair.

568'de (1173) İsfahan'da doğdu. Döneminin önemli şairlerinden Cemâleddîn-i İsfahânî'nin oğludur. İsfahan'ın tanınmış ailelerinden Âl-i Sâid'in himayesinde yetişti. Hârizm, Rey ve Nişâbur'da bulunduğu birkaç yıl dışında hayatının büyük bir bölümünü İsfahan'da geçirdi. Son yıllarında mektuplaştığı Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin müridi oldu ve inzivâya çekildi. Moğollar'ın İsfahan'ı ikinci defa kuşatması sırasında öldürüldü. İsfahan'ın Moğollar tarafından zaptı 633 (1236) veya 638 (1240) yılında gerçekleştiğine göre Kemâleddin bu tarihten birinde katledilmiş olmalıdır. Devletşah onun 2 Cemâziyelevvel 635'te (21 Aralık 1237) öldürüldüğünü kaydeder.

Büyük Selçuklular ve Hârizmşahlar'ın son dönem kaside şairleri arasında yer alan Kemâleddin babasıyla birlikte Irak

üslûbunun öncülerindedir. Şiirlerinde, ancak iki defa okunduğu takdirde anlaşılabilen ince mânalara yer verdiği için kendisine "Hallâkölmeânî" unvanı verilmiştir. Ancak kaside ve diğer şiirlerinde edebî sanatları gereğinden fazla kullanması sebebiyle Abdurrahman-ı Câmî tarafından eleştirilmiştir. Şiirlerinde toplum hayatıyla ilgili bilgiler, dinî çekişmeler, tasavvufî ve hikmetli sözlerin yanında Moğol istilâsının yarattığı huzursuzlukların da yansıtıldığı görülmektedir.

Kemâleddin'in divanında, Şâfiî mezhebine mensup Âl-i Hucend ile Hanefî mezhebine mensup Âl-i Sâid aileleri hakkındaki kasideleri önemli bir yer tutar. Bunların yanında Hârizmşahlar'dan Alâeddin Tekiş ile Celâleddin Hârizmşah, Salgurlular'dan Atabek Sa'd b. Zengî, oğlu Ebû Bekir ve Hüsâmüddeve Erdeşîr-i Bevendî'ye dair kasideler de bulunmaktadır. Tasavvufa intisap ettikten sonra sūfiyâne gazeller yazan Kemâleddin'in divanı ilk olarak Bombay'da (1307 h.), ardından Bahrülulûm tarafından Tahran'da (1348 hş.) yayımlanmıştır. Bu baskı, şairin bir dostuna yazdığı taşlama niteliğinde bir mesneviyle *Risâletü'l-kavs* adlı eserini de içermektedir. Kemâleddin-i İsfahânî'nin bazı şiirlerini Louis Harold Gray *The Hundred Love Songs of Kamal ad-din of Isfahan* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (London 1903).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman-ı Câmî, *Bahâristân*, İstanbul 1275, s. 87; Devletşah, *Tezkiretü's-su'arâ'* (nşr. Muhammed Abbas). Tahran 1337, s. 148-154; Browne, *LHP*, II, 540-542; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 350-355; Safâ, *Edebiyyât*, II, 871-874; Abdürresûl Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sûhanverân*, Tebriz 1340/1961, s. 487-488; Rypka, *HIL*, s. 214; İkbâl-i Âştîyânî, *Mecmû'a-yi Makâlât-i Abbâs İkbâl-i Âştîyânî* (nşr. Debîr-i Siyâkî). Tahran 1350, s. 297; Rızâzâde Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1352 hş., s. 465-469; M. Glünz, "Kamal Isma'il of Isfahan: Last of the Old Master of Persian Qasida Poetry", *Spectrum Iran*, IX/1, Bonn 1996, s. 46-54; A. H. Zarrinkoob, "Kamâl al-Din Ismâ'il", *El²* (İng.), IV, 515-516.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

KEMÂLÎ, Ziyâeddin

(1873-1942)

Tatar Türkleri'nin
Cedidci düşünür ve yazarlarından.

9 Aralık 1873'te Ufa'ya (Başkırdistan) bağlı Telaş (Kileş) köyünde doğdu. Asıl adı Pervâzeddin, künyesi Cemâleddin b. Kemâleddin b. Abdüsselâm b. Mustafa-

KEMÂLÎ, Ziyâeddin

dır. İlk eğitimini köyünde aldıktan sonra Ahund Hayrullah Osmânî'nin Ufa'da açtığı Osmâniye Medresesi'ne devam etti. Buradan mezun olunca aynı medresede ders okutan Ziyâeddin Kemâlî, Ufa Cem'iyyet-i Hayriyesi tarafından Mısır'a Ezher Üniversitesi'ne gönderildi. İstanbul, Kahire ve Medine gibi ilim merkezlerinde çeşitli âlimlerin ders meclislerinde bulundu, bilhassa Muhammed Abduh'un etkisinde kaldı. 1904'te memleketine dönüp yine Osmâniye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Muhammed Sâbir el-Hasenî ve Şeyhuattar Abızgildin ile birlikte çıkardığı *el-Âlemü'l-İslâmî* gazetesi kısa ömürlü oldu (Mayıs 1906 – Ocak 1907). Yüksek bir medrese kurma arzusunu, büyük çabalar sonucunda Ufa'da 10 Ekim 1906'da Medrese-i Âliye-i Diniyye'yi açarak gerçekleştirdi. Buranın müdürlüğünü yürüttüğü gibi tefsir, hadis, siyer ve psikoloji dersleri de verdi. 1909'da Ufa'da ikinci mes-cidde imam ve müderris oldu. 1914'te yine Ufa'da kızlar için bir okul açtı. İdil-Ural bölgesi müslümanlarının 1917 yılında telif etmeye çalıştıkları *Mecelle-i Ahkâm-ı Şer'iyye* mecmuasının telif heyetinde Âlimcan Barudî, Rızâeddin b. Fahreddin, Mûsâ Cârullah, Hasan Ata Abeşî, Necib Tünterî gibi âlimlerle beraber yer aldı. 1923'te Orenburg Müftülüğü'ne kadı, bir yıl sonra üçüncü mahallede imam oldu. 1905'ten itibaren İdil-Ural bölgesinde yayımlanan gazete ve dergilerde, 1924-1927 yılları arasında Ufa'da çıkan *İslâm Mecellesi*'nde çeşitli yazılar yazan Kemâlî 1930'da Bolşevikler'in yaptığı kıyımında mahkûm edildi ve 1942'de Samara'da öldürüldü. Kemâlî'nin şarkiyatçı Hermann Arminius Vâmbéry ile özel bir dostluğu bulunduğu, onun Asya seyahatinde Ufa'ya uğradığı sırada kendisiyle görüştüğü, yazdığı eserleri Vâmbéry'ye göndererek okuttuğu ve onunla mektuplaştığı bilinmektedir.

Ziyâeddin
Kemâlî

Şehâbeddin Mercânî'nin fikirlerini takip eden Ziyâeddin Kemâlî, İdil-Ural bölgesi dinî yenileşme (Cedîdçilik) hareketinin önemli isimlerinden biridir. Kurduğu Cedîdçi medrese yanında İdil-Ural bölgesindeki medreselerin programlarının yenileştirilmesiyle de uğraşmıştır. Tasavvufu Kur'an ve Sünnet kaynaklı görmediği gibi sûfilerin kullandıkları istilahları, yaptıkları uygulamaları da (istimdad, istiâne vb.) İslâm'a aykırı bulmakta ve bunların İslâmiyet'e Hint, Fars, Yunan kültüründen girdiğini kabul etmekteydi. Kemâlî'nin bu fikirleri Mûsâ Cârullah ve Abdülhamîd Müslimî gibi âlimlerce eleştirilmiştir.

Ziyâeddin Kemâlî'nin devri için dikkate değer bir görüşü de İslâmiyet'i selef asrındaki sadeliğine döndürebilmek için İslâm ülkelerinin Kur'an'ın mânasını kendi ana dilleriyle anlayabilmelerinin şart olduğunu belirterek Kur'an-ı Kerim'i tercüme girişmesidir. 1913'te Ufa'da çıkan *Dinî Tedbirler* adlı risâlesinin sonundaki ilânda tercümenin bir tarafında Arapça'sı, bir tarafında Türkçe'si olmak üzere iki cüz halinde 1914'ün yaz aylarında basılacağı bildirilmişse de bu teşebbüs gerçekleşmemiştir.

"Felsefe-i İslâmiyye" başlığıyla çeşitli kitaplar yayımlayan Kemâlî'nin bu dizideki eserleri sırasıyla şunlardır: *Felsefe-i İ'tikâdiyye* (Ufa 1910), *Felsefe-i İ'tikâdiyye* (Ufa 1911), *Felsefe-i İbâdât* (Ufa 1909), *Felsefe-i İbâdât* (Ufa 1911), *Felsefe-i İslâmiyye'den Allah Adaleti* (Ufa 1911), *Dinî Tedbirler* (Ufa 1913). Kemâlî'nin Kur'an tercümesi dışında *Kur'an Hidayetleri* ve *Dinî Mektep ve Medreselerimiz* gibi basılmamış eserleri olduğu da belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rızâeddin Fahreddin, *Mahkeme-i Şer'iyyemiz Müftülerimiz ve Kadılar Hakkında*, Nauçnyy Arhiv Üfmskovo Nauçnovo Tsentra Rossiskoy Akademii Nauk, Tom 13, Novyy Akt, vr. 140*; Ziyâeddin Kemâlî, *Dinî Tedbirler*, Ufa 1913, s. 15-32, 58-75; *Rusya Müslümanlarının İkinci Umûmî İsyezdine Mahkeme-i Şer'iyye Tarafından Daklad*, Ufa 1917, s. 24-26; İ. Ramiyev, *Vakitli Tatar Matbuatı*, Kazan 1926, s. 19-20; Süleyman Rahimov, *Azade Ayşe Rorlich: The Volga Tatars a Profile in National Resilience*, Stanford - California 1986, s. 61, 91; "Galiya Medresesi", *Medreselerde Kitap Kıştesi*, Kazan 1992, s. 114-128; Tavkil Kamalov, *Tatarskie Bogoslovı Ziya Kamali*, Kazan 1997, s. 6-9, 18-30, 48-53; Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilâli ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, İstanbul 1998, s. 98, 192; Ravil Ötebay Kerimî – Marsel Farhatov, "Galiya", *İslam na territorii bivşey Rossiyskoy İmperii*, Moskova 1998, s. 29-30; İsmail Türkoğlu, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin*

Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin, İstanbul 2000, s. 147, 242, 279; İbrahim Maraş, *İdil-Ural Türklerinde Cedidçilik (Yenilikçilik) Hareketi: 1850-1917* (doktora tezi, 2000), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 53-55, 138-155; M. Hanefî Muzaffer, "Dinî Tedbirler Hem Ufak Fikirler İsimli Kitaplar Hakkında Muhakeme-1", *Şûra*, sy. 4, Orenburg 1916, s. 91-93; Ravil Ötebay Kerimî, "Dehşetli Devir Korbannarı", *Gasırlar Avazı*, 1/2, Kazan 1996, s. 174-180.

İSMAIL TÜRKÖĞLÜ – İBRAHİM MARAŞ

KEMÂLÎ EFENDİ

(1862-1954)

Mutasavvıf - şair.

Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Güllüköy'de dünyaya geldi. Asıl adı Osman'dır. Doğum tarihi nüfus tezkeresinde 1881 olarak kaydedilmekteyse de bizzat kendisinin kaleme aldığı hal tercümesinden bu tarihin 1862 olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bir buçuk yaşında iken geçirdiği çiçek hastalığı sonucunda gözlerini kaybeden Kemâlî Efendi, altı yaşına geldiğinde bir süre köyün hocasından hâfızlık dersi aldıysa da bir ilerleme sağlayamadı. Bunun üzerine Erzurum'a götürüldü. Burada bir medresede şanssızlık eseri hâfız yetiştirme usulünü bilmeyen bir hocaya teslim edilince yine bir netice alınamadı. Kendi ifadesine göre hocanın bilgisizliği yüzünden dört yıl kaybettikten sonra oradan alınarak Erzurum ulemâsından Yeşil İmam diye anılan Câfer Ağa Camii imam ve hatibi Seyyid Mustafa Efendi'ye teslim edildi. Onun yanında bir yıl içinde Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği gibi kıraat ilminde de icâzet aldı. Bu sırada on sekiz yaşında olan Kemâlî Efendi Taşkesenli Şeyh Ahmed Efendi'den dinî ilimleri tahsile başladı. Bir yandan da Hâfız-ı Şirâzî ve Fuzûlî'nin divanları ile Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sini ezberledi. Ayrıca medrese

Kemâlî
Efendi